Chapter 4
ज्ञानकर्मसन्न्यासयोग
jñānakarmasannyāsayoga

श्रीभगवानुवाच	*śrībhagavānuvāca*
इमं विवस्वते योगं	*imaṁ vivasvate yogaṁ*
प्रोक्तवानहमव्ययम्।	*proktavānahamavyayam,*
विवस्वान्मनवे प्राह	*vivasvānmanave prāha*
मनुरिक्ष्वाकवेऽब्रवीत्।।१।।	*manurikṣvākave'bravīt.* (1)
एवं परम्पराप्राप्तम्	*evaṁ paramparāprāptam*
इमं राजर्षयो विदुः।	*imaṁ rājarṣayo viduḥ,*
स कालेनेह महता	*sa kāleneha mahatā*
योगो नष्टः परन्तप।।२।।	*yogo naṣṭaḥ parantapa.* (2)
स एवायं मया तेऽद्य	*sa evāyaṁ mayā te'dya*
योगः प्रोक्तः पुरातनः।	*yogaḥ proktaḥ purātanaḥ,*
भक्तोऽसि मे सखा चेति	*bhakto'si me sakhā ceti*
रहस्यं ह्येतदुत्तमम्।।३।।	*rahasyaṁ hyetaduttamam.* (3)

अर्जुन उवाच

arjuna uvāca

अपरं भवतो जन्म
परं जन्म विवस्वतः।
कथमेतद्विजानीयां
त्वमादौ प्रोक्तवानिति।।४।।

aparaṁ bhavato janma
paraṁ janma vivasvataḥ,
kathametadvijānīyāṁ
tvamādau proktavāniti. (4)

श्रीभगवानुवाच

śrībhagavānuvāca

बहूनि मे व्यतीतानि
जन्मानि तव चार्जुन।
तान्यहं वेद सर्वाणि
न त्वं वेत्थ परन्तप।।५।।

bahūni me vyatītāni
janmāni tava cārjuna,
tānyahaṁ veda sarvāṇi
na tvaṁ vettha parantapa. (5)

अजोऽपि सन्नव्ययात्मा
भूतानामीश्वरोऽपि सन्।
प्रकृतिं स्वामधिष्ठाय
सम्भवाम्यात्ममायया।।६।।

ajo'pi sannavyayātmā
bhūtānāmīśvaro'pi san,
prakṛtiṁ svāmadhiṣṭhāya
sambhavāmyātmamāyayā. (6)

यदा यदा हि धर्मस्य
ग्लानिर्भवति भारत।
अभ्युत्थानमधर्मस्य
तदात्मानं सृजाम्यहम्।।७।।

yadā yadā hi dharmasya
glānirbhavati bhārata,
abhyutthānamadharmasya
tadātmānaṁ sṛjāmyaham. (7)

परित्राणाय साधूनां
विनाशाय च दुष्कृताम्।
धर्मसंस्थापनार्थाय
सम्भवामि युगे युगे।।८।।

paritrāṇāya sādhūnāṁ
vināśāya ca duṣkṛtām,
dharmasaṁsthāpanārthāya
sambhavāmi yuge yuge. (8)

जन्म कर्म च मे दिव्यम् एवं यो वेत्ति तत्त्वतः। त्यक्त्वा देहं पुनर्जन्म नैति मामेति सोऽर्जुन।।९।।	*janma karma ca me divyam* *evaṁ yo vetti tattvataḥ,* *tyaktvā dehaṁ punarjanma* *naiti māmeti so'rjuna.* (9)
वीतरागभयक्रोधाः मन्मया मामुपाश्रिताः। बहवो ज्ञानतपसा पूता मद्भावमागताः।।१०।।	*vītarāgabhayakrodhāḥ* *manmayā māmupāśritāḥ,* *bahavo jñānatapasā* *pūtā madbhāvamāgatāḥ.* (10)
ये यथा मां प्रपद्यन्ते तांस्तथैव भजाम्यहम्। मम वर्त्मानुवर्तन्ते मनुष्याः पार्थ सर्वशः।।११।।	*ye yathā māṁ prapadyante* *tāṁstathaiva bhajāmyaham,* *mama vartmānuvartante* *manuṣyāḥ pārtha sarvaśaḥ.* (11)
काङ्क्षन्तः कर्मणां सिद्धिं यजन्त इह देवताः। क्षिप्रं हि मानुषे लोके सिद्धिर्भवति कर्मजा।।१२।।	*kāṅkṣantaḥ karmaṇāṁ siddhiṁ* *yajanta iha devatāḥ,* *kṣipraṁ hi mānuṣe loke* *siddhirbhavati karmajā.* (12)
चातुर्वर्ण्यं मया सृष्टं गुणकर्मविभागशः। तस्य कर्तारमपि मां विद्ध्यकर्तारमव्ययम्।।१३।।	*cāturvarṇyaṁ mayā sṛṣṭaṁ* *guṇakarmavibhāgaśaḥ,* *tasya kartāramapi māṁ* *viddhyakartāramavyayam.* (13)
न मां कर्माणि लिम्पन्ति न मे कर्मफले स्पृहा। इति मां योऽभिजानाति कर्मभिर्न स बध्यते।।१४।।	*na māṁ karmāṇi limpanti* *na me karmaphale spṛhā,* *iti māṁ yo'bhijānāti* *karmabhirna sa badhyate.* (14)

एवं ज्ञात्वा कृतं कर्म
पूर्वैरपि मुमुक्षुभिः।
कुरु कर्मैव तस्मात्त्वं
पूर्वैः पूर्वतरं कृतम्।।१५।।

evaṁ jñātvā kṛtaṁ karma
pūrvairapi mumukṣubhiḥ,
kuru karmaiva tasmāttvaṁ
pūrvaiḥ pūrvataraṁ kṛtam. (15)

किं कर्म किमकर्मेति
कवयोऽप्यत्र मोहिताः।
तत्ते कर्म प्रवक्ष्यामि
यज्ज्ञात्वा मोक्ष्यसेऽशुभात्।।१६।।

kiṁ karma kimakarmeti
kavayo'pyatra mohitāḥ,
tatte karma pravakṣyāmi
yajjñātvā mokṣyase'śubhāt. (16)

कर्मणो ह्यपि बोद्धव्यं
बोद्धव्यं च विकर्मणः।
अकर्मणश्च बोद्धव्यं
गहना कर्मणो गतिः।।१७।।

karmaṇo hyapi boddhavyaṁ
boddhavyaṁ ca vikarmaṇaḥ,
akarmaṇaśca boddhavyaṁ
gahanā karmaṇo gatiḥ. (17)

कर्मण्यकर्म यः पश्येत्
अकर्मणि च कर्म यः।
स बुद्धिमान्मनुष्येषु
स युक्तः कृत्स्नकर्मकृत्।।१८।।

karmaṇyakarma yaḥ paśyet
akarmaṇi ca karma yaḥ,
sa buddhimānmanuṣyeṣu
sa yuktaḥ kṛtsnakarmakṛt. (18)

यस्य सर्वे समारम्भाः
कामसङ्कल्पवर्जिताः।
ज्ञानाग्निदग्धकर्माणं
तमाहुः पण्डितं बुधाः।।१९।।

yasya sarve samārambhāḥ
kāmasaṅkalpavarjitāḥ,
jñānāgnidagdhakarmāṇaṁ
tamāhuḥ paṇḍitaṁ budhāḥ. (19)

त्यक्त्वा कर्मफलासङ्गं
नित्यतृप्तो निराश्रयः।
कर्मण्यभिप्रवृत्तोऽपि
नैव किञ्चित्करोति सः।।२०।।

tyaktvā karmaphalāsaṅgaṁ
nityatṛpto nirāśrayaḥ,
karmaṇyabhipravṛtto'pi
naiva kiñcitkaroti saḥ. (20)

निराशीर्यतचित्तात्मा	*nirāśīryatacittātmā*
त्यक्तसर्वपरिग्रहः।	*tyaktasarvaparigrahaḥ,*
शारीरं केवलं कर्म	*śārīraṁ kevalaṁ karma*
कुर्वन्नाप्नोति किल्बिषम्।।२१।।	*kurvannāpnoti kilbiṣam.* (21)

यदृच्छालाभसन्तुष्टः	*yadṛcchālābhasantuṣṭaḥ*
द्वन्द्वातीतो विमत्सरः।	*dvandvātīto vimatsaraḥ,*
समः सिद्धावसिद्धौ च	*samaḥ siddhāvasiddhau ca*
कृत्वापि न निबध्यते।।२२।।	*kṛtvāpi na nibadhyate.* (22)

गतसङ्गस्य मुक्तस्य	*gatasaṅgasya muktasya*
ज्ञानावस्थितचेतसः।	*jñānāvasthitacetasaḥ,*
यज्ञायाचरतः कर्म	*yajñāyācarataḥ karma*
समग्रं प्रविलीयते।।२३।।	*samagraṁ pravilīyate.* (23)

ब्रह्मार्पणं ब्रह्म हविः	*brahmārpaṇaṁ brahma haviḥ*
ब्रह्माग्नौ ब्रह्मणा हुतम्।	*brahmāgnau brahmaṇā hutam,*
ब्रह्मैव तेन गन्तव्यं	*brahmaiva tena gantavyaṁ*
ब्रह्मकर्मसमाधिना।।२४।।	*brahmakarmasamādhinā.* (24)

दैवमेवापरे यज्ञं	*daivamevāpare yajñaṁ*
योगिनः पर्युपासते।	*yoginaḥ paryupāsate,*
ब्रह्माग्नावपरे यज्ञं	*brahmāgnāvapare yajñaṁ*
यज्ञेनैवोपजुह्वति।।२५।।	*yajñenaivopajuhvati.* (25)

श्रोत्रादीनीन्द्रियाण्यन्ये	*śrotrādīnīndriyāṇyanye*
संयमाग्निषु जुह्वति।	*saṁyamāgniṣu juhvati,*
शब्दादीन्विषयानन्ये	*śabdādīnviṣayānanye*
इन्द्रियाग्निषु जुह्वति।।२६।।	*indriyāgniṣu juhvati.* (26)

सर्वाणीन्द्रियकर्माणि प्राणकर्माणि चापरे। आत्मसंयमयोगाग्नौ जुह्वति ज्ञानदीपिते।।२७।।	*sarvāṇīndriyakarmāṇi* *prāṇakarmāṇi cāpare,* *ātmasaṁyamayogāgnau* *juhvati jñānadīpite.* (27)
द्रव्ययज्ञास्तपोयज्ञाः योगयज्ञास्तथापरे। स्वाध्यायज्ञानयज्ञाश्च यतयः संशितव्रताः।।२८।।	*dravyayajñāstapoyajñāḥ* *yogayajñāstathāpare,* *svādhyāyajñānayajñāśca* *yatayaḥ saṁśitavratāḥ.* (28)
अपाने जुह्वति प्राणं प्राणेऽपानं तथापरे। प्राणापानगती रुद्ध्वा प्राणायामपरायणाः।।२९।।	*apāne juhvati prāṇaṁ* *prāṇe'pānaṁ tathāpare,* *prāṇāpānagatī ruddhvā* *prāṇāyāmaparāyaṇāḥ.* (29)
अपरे नियताहाराः प्राणान्प्राणेषु जुह्वति। सर्वेऽप्येते यज्ञविदः यज्ञक्षपितकल्मषाः।।३०।।	*apare niyatāhārāḥ* *prāṇānprāṇeṣu juhvati,* *sarve'pyete yajñavidaḥ* *yajñakṣapitakalmaṣāḥ.* (30)
यज्ञशिष्टामृतभुजः यान्ति ब्रह्म सनातनम्। नायं लोकोऽस्त्ययज्ञस्य कुतोऽन्यः कुरुसत्तम।।३१।।	*yajñaśiṣṭāmṛtabhujaḥ* *yānti brahma sanātanam,* *nāyaṁ loko'styayajñasya* *kuto'nyaḥ kurusattama.* (31)
एवं बहुविधा यज्ञाः वितता ब्रह्मणो मुखे। कर्मजान्विद्धि तान्सर्वान् एवं ज्ञात्वा विमोक्ष्यसे।।३२।।	*evaṁ bahuvidhā yajñāḥ* *vitatā brahmaṇo mukhe,* *karmajānviddhi tānsarvān* *evaṁ jñātvā vimokṣyase.* (32)

श्रेयान्द्रव्यमयाद्यज्ञात्
ज्ञानयज्ञः परन्तप।
सर्वं कर्माखिलं पार्थ
ज्ञाने परिसमाप्यते।।३३।।

śreyāndravyamayādyajñāt
jñānayajñaḥ parantapa,
sarvaṁ karmākhilaṁ pārtha
jñāne parisamāpyate. (33)

तद्विद्धि प्रणिपातेन
परिप्रश्नेन सेवया।
उपदेक्ष्यन्ति ते ज्ञानं
ज्ञानिनस्तत्त्वदर्शिनः।।३४।।

tadviddhi praṇipātena
paripraśnena sevayā,
upadekṣyanti te jñānaṁ
jñāninastattvadarśinaḥ. (34)

यज्ज्ञात्वा न पुनर्मोहम्
एवं यास्यसि पाण्डव।
येन भूतान्यशेषेण
द्रक्ष्यस्यात्मन्यथो मयि।।३५।।

yajjñātvā na punarmoham
evaṁ yāsyasi pāṇḍava,
yena bhūtānyaśeṣeṇa
drakṣyasyātmanyatho mayi. (35)

अपि चेदसि पापेभ्यः
सर्वेभ्यः पापकृत्तमः।
सर्वं ज्ञानप्लवेनैव
वृजिनं सन्तरिष्यसि।।३६।।

api cedasi pāpebhyaḥ
sarvebhyaḥ pāpakṛttamaḥ,
sarvaṁ jñānaplavenaiva
vṛjinaṁ santariṣyasi. (36)

यथैधांसि समिद्धोऽग्निः
भस्मसात्कुरुतेऽर्जुन।
ज्ञानाग्निः सर्वकर्माणि
भस्मसात्कुरुते तथा।।३७।।

yathaidhāṁsi samiddho'gniḥ
bhasmasātkurute'rjuna,
jñānāgniḥ sarvakarmāṇi
bhasmasātkurute tathā. (37)

न हि ज्ञानेन सदृशं
पवित्रमिह विद्यते।
तत्स्वयं योगसंसिद्धः
कालेनात्मनि विन्दति।।३८।।

na hi jñānena sadṛśaṁ
pavitramiha vidyate,
tatsvayaṁ yogasaṁsiddhaḥ
kālenātmani vindati. (38)

श्रद्धावाँल्लभते ज्ञानं
तत्परः संयतेन्द्रियः।
ज्ञानं लब्ध्वा परां शान्तिम्
अचिरेणाधिगच्छति।।३९।।

śraddhāvām̐llabhate jñānaṁ
tatparaḥ saṁyatendriyaḥ,
jñānaṁ labdhvā parāṁ śāntim
acireṇādhigacchati. (39)

अज्ञश्चाश्रद्दधानश्च
संशयात्मा विनश्यति।
नायं लोकोऽस्ति न परः
न सुखं संशयात्मनः।।४०।।

ajñaścāśraddadhānaśca
saṁśayātmā vinaśyati,
nāyaṁ loko'sti na paraḥ
na sukhaṁ saṁśayātmanaḥ. (40)

योगसन्न्यस्तकर्माणं
ज्ञानसञ्छिन्नसंशयम्।
आत्मवन्तं न कर्माणि
निबध्नन्ति धनञ्जय।।४१।।

yogasannyastakarmāṇaṁ
jñānasañchinnasaṁśayam,
ātmavantaṁ na karmāṇi
nibadhnanti dhanañjaya. (41)

तस्मादज्ञानसम्भूतं
हृत्स्थं ज्ञानासिनात्मनः।
छित्त्वैनं संशयं योगम्
आतिष्ठोत्तिष्ठ भारत।।४२।।

tasmādajñānasambhūtaṁ
hṛtsthaṁ jñānāsinātmanaḥ,
chittvainaṁ saṁśayaṁ yogam
ātiṣṭhottiṣṭha bhārata. (42)

ॐ तत्सत् इति श्रीमद्भगवद्गीतासु उपनिषत्सु
ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जुनसंवादे
ज्ञानकर्मसन्न्यासयोगो नाम चतुर्थोऽध्यायः।।४।।

om tatsat iti śrīmadbhagavadgītāsu upaniṣatsu
brahmavidyāyāṁ yogaśāstre śrīkṛṣṇārjunasaṁvāde
jñānakarmasannyāsayogo nāma caturtho'dhyāyaḥ. (4)